

НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені М.П. ДРАГОМАНОВА

УДК 811.161.2'[38+42]

ПІДКАМІННА ЛЮДМИЛА ВАСИЛІВНА

**ЕПІТЕТ Т.Г. ШЕВЧЕНКА: ГЕНЕЗА, СТРУКТУРА
І СУЧАСНА МОВНА РЕЦЕПЦІЯ**

10.02.01 – українська мова

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філологічних наук

Київ-2011

Дисертація є рукописом.

Роботу виконано на кафедрі стилістики української мови Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України.

Науковий керівник: академік НАПН України,
доктор філологічних наук, професор
Мацько Любов Іванівна,
Національний педагогічний університет
імені М.П. Драгоманова, завідувач
кафедри стилістики української мови.

Офіційні опоненти: доктор філологічних наук, доцент
Мех Наталія Олександрівна,
Інститут української мови НАН України,
провідний науковий співробітник відділу
стилістики та культури мови;

кандидат філологічних наук, доцент
Шулінова Лариса Василівна,
Інститут філології Київського національного
університету імені Т.Г. Шевченка, доцент
кафедри історії та стилістики української мови

Захист відбудеться „18” жовтня 2011 року о 10-00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 26.053.04 у Національному педагогічному університеті імені М.П. Драгоманова, 01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9.

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова (01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9).

Автореферат розіслано „15” вересня 2011 року.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради,
кандидат філологічних наук

А.В. Висоцький

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дисертаційної роботи. У сучасному мовознавстві інтенсивно досліджуються питання поетичної мовотворчості. Акцентовано увагу на студіюванні типологічних особливостей поетичної мови, описі та аналізі тих її сторін, які функціонально виступають як певне загальне досягнення, що має на меті створення естетично орієнтованих знаків. Важливим аспектом вивчення поетичної мовотворчості є з'ясування тієї ролі, яку вона відіграє в організації образної моделі дійсності – художньо-мовної картини світу. Кожна національна мова, характеризуючись сукупністю ментальних рис, є разом з тим і набутком окремого індивіда, тобто засобом самовираження конкретної особи. Кожен мовець має свій словник, стиль мовлення, манеру комбінувати мовні засоби і осмислює буття через свою систему мовних знаків. У цьому плані значної ваги набуває вивчення поетичного ідіолекту видатних творчих особистостей, мовний фонд яких впливає на процеси розвитку літературної мови. Проблема поетичного ідіолекту є частиною загальної проблеми поетичної мови як системи.

Епітет – один з найдавніших засобів поетичної образності. Він є своєрідним індикатором індивідуально-авторського доробку, за допомогою якого письменник моделює вербально-образний комплекс художнього твору. Явище епітетизації мовної дійсності проходить через призму світосприйняття автора, віддзеркалює його почуття, оцінку зображуваного.

Дослідження епітета мають тривалу історію та представлені різними напрямками, завданнями, методами, поглядами на його місце в системі образних засобів художнього мовлення. Розбудові теорії епітета присвячені роботи І.Арнольд, Ф.Буслаєва, О.Веселовського, В.Виноградова, В.Жирмунського, О.Потебні, Б.Томашевського тощо. Вивчення епітета як складової ідіолекту письменника стало одним із сучасних наукових напрямів у лінгвостилістиці. Дослідженню епітета у структурі текстів різних стилів присвятили свої роботи М.Братусь, С.Єрмоленко, В.Красавіна, Л.Мацько, Т.Онопрієнко, Л.Пустовіт, Л.Рожило, В.Русанівський, Л.Сидоренко, Н.Сидяченко, Н.Сологуб, Л.Ставицька, Р.Стефурак, Л.Шулінова, Л.Шутова та інші.

Виняткова роль у мовотворчості українського народу належить Т.Шевченку, адже саме його індивідуальний стиль мовлення, акумулюючи можливості національної мови, став взірцем художніх потенцій української мови.

Питання поетики та стилістики мовотворчості Т.Шевченка належать до дискусійних і до цього часу є об'єктом зацікавлень вчених-мовознавців та літературознавців. Однак думки багатьох дослідників поетичного слова

Т.Шевченка збігаються у тому, що епітет специфічно характеризує стиль письменника, визначає його симпатії та антипатії, прагнення, його ідейно-естетичні погляди, адже містить у собі концентрований зміст поетичної думки. Саме тому багато вчених свої наукові розвідки присвятили вивченню епітетів у художніх творах Т.Шевченка. Вивчалися стилістично-образні функції художніх означень (М.Коцюбинська, А.Критенко, Л.Мацько, Н.Мех, В.Русанівський, В.Смілянська та ін.), народнопоетичні та індивідуально-творчі здобутки поета (І.Білодід, Л.Булаховський, В.Ващенко, Ю.Дядищева-Росовецька, С.Єрмоленко, Л.Мацько, Н.Мех, М.Рильський, Л.Рожило, В.Русанівський та інші), парадигми епітетів до дистрибутивів (В.Ващенко, Г.Клочек, Н.Сидяченко), апперцепція епітетів у поетичних текстах (А.Мойсієнко), особливості епітетних конструкцій у художньому перекладі (О.Грабовецька), епітети як складова ідіолекту письменника (С.Єрмоленко, В.Русанівський, С.Січкара).

Тенденції сучасного мовознавства спрямовані на інтегроване вивчення художнього тексту як відкритої динамічної системи, що потребує всебічного аналізу внутрішніх та зовнішніх системотворчих чинників, розкриття механізмів наростання складності у вираженні мовно-естетичного змісту.

Реалізувати такий підхід, інтегруючи здобутки багатьох наук, виявляється можливим завдяки появі нового напрямку досліджень вітчизняної та світової науки – лінгвосинергетики як прикладної галузі синергетики, теорії складних нелінійних систем, що має на меті вироблення трансдисциплінарної методології для пояснення взаємозалежності макро- та мікрорівнів в організації складної системи тексту.

Актуальність дослідження зумовлена необхідністю системного вивчення епітетів у лінгвопоетиці Т.Шевченка, оскільки для якнайповнішого осмислення ідіостилю поета потрібне вивчення різних аспектів його художнього мовлення на ґрунті максимально повного фактичного матеріалу. Художня майстерність митця, сучасна рецепція його мовно-виражальних засобів, особливості його творчого методу і стилю потребують подальшого вивчення в світлі нових наукових поглядів, тому дослідження епітетів базується на принципово новій дослідній парадигмі – лінгвосинергетиці.

Синергетичний підхід моделює нове методологічне бачення природи складності, що спричиняє перегляд попередніх знань про мовотворчість Т.Шевченка, а можливо, й переоцінку окремих мовних явищ. На відміну від традиційних системно-структурних методів, лінгвосинергетика надає можливість у процесі дослідження системи поетичного тексту й ідіолекту письменника зробити акцент на динаміці виникнення, функціонування й розвитку цієї системи. Теоретичною основою нової парадигми є філософія становлення складності в організації феноменів різної природи. Специфіка лінгвосинергетики зумовлює інтегральний аналіз художніх означень у

взаємодії і взаємозалежності з літературною традицією, широким культурологічним контекстом.

Інноваційний підхід дозволив вийти за рамки традиційного лінгвоцентризму, коли в полі дослідницької уваги перебуває тільки одне мовне явище як елемент системи. Натомість пріоритетом вивчення стала цілісність як основоположний принцип системного підходу. Ціле у процесі свого становлення підпорядковує собі вихідні компоненти, формує якісно нові структури, нові функціональні зв'язки. За таких умов художній текст є відкритою динамічною системою, яка моделюється не сумою певних складових, а шляхом конструювання власних частин на базі певних передумов, тому функціонування тексту як цілісної системи виникає раніше, ніж необхідні для нього складові, які будуються вже самою системою. Саме тому ціле наділене рисами, яких немає в жодній зі складових частин.

Лінгвосинергетика стимулює до нових прочитань і досліджень Шевченкової мови, зокрема до виявлення глибинних тенденцій поетичного феномену Т.Шевченка. За такого системно-цілісного аналізу поетичної спадщини всі тексти поета розглядаються як єдиний текст, тому адекватне вивчення мовних явищ можливе лише із залученням надконтексту всієї творчості поета, з урахуванням зовнішніх зв'язків із широким культурологічним контекстом.

Оскільки системний підхід в лінгвістиці орієнтований на цілісне бачення явищ, структурно-семантичні та функціонально-стилістичні параметри епітетів інтерпретовано як способи взаємодії дистанційованих компонентів системи поетичного тексту Т.Шевченка. Сам текст розглядається як нелінійна система, властивості якої залежать від процесів, що в ній відбуваються.

Зв'язок роботи з науковими програмами, темами. Дисертаційна робота пов'язана з науковою проблемою кафедри стилістики української мови Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова "Проблеми формування і розвитку функціональних стилів сучасної української мови, підстилів і жанрів, текстології і текстотворення". Тему дисертації затверджено Вченою радою Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова (протокол № 4 від 01.12.2005) і схвалено науковою координаційною радою "Українська мова" Інституту української мови НАН України (протокол № 31 від 11.04.2006).

Метою дисертаційної роботи є системне дослідження епітетів в україномовній поезії Т.Шевченка, з'ясування особливостей їх семантичної і граматичної структури, визначення функціонально-стилістичних параметрів епітетів, особливостей генези і сучасної рецепції, дослідження взаємодії епітета з іншими тропами (метафорою, метонімією, оксимороном, порівнянням), а також встановлення диференціації загальномовних та

індивідуально-авторських епітетів шляхом аналізу фактору пам'яті епітетних одиниць.

Досягнення мети передбачає виконання таких **завдань**:

- обґрунтувати теоретико-методологічні засади вивчення епітета Т.Шевченка з позицій лінгвосинергетики та сформулювати дефініцію епітета, яка б враховувала усі характерні особливості тропа;
- визначити функції епітетних конструкцій як образних та структурних елементів поетичної системи Т.Шевченка, виявивши особливості генези семантико-функціональних характеристик епітетів;
- схарактеризувати специфіку семантичної та граматичної структури епітетів Т.Шевченка та з'ясувати їх текстотворчі функції;
- з'ясувати роль епітета у формуванні складних тропеїчних структур;
- описати індивідуально-авторську специфіку творення та вживання епітетів у поезії Т.Шевченка та виявити тенденції їх сучасної мовної рецепції.

Об'єктом дослідження є епітет у поетичній творчості Т.Шевченка.

Предмет дослідження - генеза, структура і сучасна мовна рецепція епітетів в україномовній поезії Т.Шевченка, їх лексико-семантичний склад, структурно-семантичні, функціонально-стилістичні й граматичні особливості, механізми образних трансформацій.

Для реалізації вищезазначених завдань застосовувалися такі **методи**: дескриптивний (для опису та інтерпретації мовних явищ), таксономії (для створення класифікації епітетів), контент-аналіз (для виявлення, узагальнення та кількісної оцінки художніх означень), метод компонентного аналізу (для визначення семного складу епітетів), метод лінгвостилістичного аналізу (для з'ясування семантико-функціональних та лексико-граматичних особливостей художніх означень), метод синергетики (для дослідження процесів генези та рецепції епітетів), дистрибутивний метод (для аналізу художніх означень у межах епітетної конструкції), метод семантичного поля (для дослідження семантики епітетів).

Джерельною базою стало Повне зібрання творів Т.Г. Шевченка у 12 томах (К.: Наукова думка, 2003. - Т.1: Поезія 1837-1847 рр.; Т.2: Поезія 1847-1861 рр.), а також поетичні доробки сучасних українських поетів (з 2000 року).

Наукова новизна дисертаційної роботи полягає в тому, що в ній уперше для вивчення мовотворчості Т.Шевченка використовується новий напрям досліджень – лінгвосинергетика, а епітетні словосполучення проаналізовано в аспекті динаміки формування й розвитку системи поетичного тексту Т.Шевченка з урахуванням взаємодії зовнішніх і внутрішніх системотворчих чинників. Комплексне дослідження семантичної і граматичної структури епітетів поетичної мови Т.Шевченка, системний аналіз

їх функціонально-стилістичних параметрів, дає підґрунтя для з'ясування ролі художніх означень у складі різних тропеїчних структур, вивчення особливостей генези і сучасної мовної рецепції епітетів.

Поетичні тексти Т.Шевченка розглядаються як об'єктивно існуючий феномен і трактуються як цілісна динамічна система. Шляхом членування цієї системи, виділення її мікро- і макрорівнів, аналізу зв'язку між цими рівнями виявлено лінгвосинергетичні ознаки поетичного тексту.

Структуру системи – парадигматичні, синтагматичні, семантичні, граматичні параметри епітетів у поезії Т.Шевченка - розглянуто в термінах і поняттях традиційної лінгвістики, що дає змогу встановити зв'язки загальнонародної мови, поетичної мови й мистецького ідіолекту. Субстрат системи як множину конкретних елементів трактуємо засобами синергетики, реалізуючи у дослідженні основні її принципи - динамічність, нелінійність, цілісність, кооперативність. Одним із основних аспектів аналізу системи поетичного тексту є також функціональний, що зумовило вивчення епітетів як дискретних об'єктів у контексті цілісності їх функціонування.

Теоретичне значення дослідження полягає в тому, що його результати й висновки можуть використовуватися для подальшого розвитку лінгвістичної теорії тропів, запропонована класифікація епітетів сприятиме типологічним дослідженням тропів та їх взаємодії у системі поетичної мови, поглибленому вивченню семантичних основ образності поетичного ідіолекту Т.Шевченка. Результати дисертаційної роботи можуть бути використані для подальших теоретичних досліджень у царині лінгвосинергетики, стилістики та ідіостилістики, а також для лінгвостилістичних досліджень мовотворчості Т.Шевченка.

Практичне значення. Матеріали дисертації можуть використовуватися у лінгводидактиці вищої школи, зокрема у навчальних курсах „Лексикологія”, „Стилїстика”, „Риторика”, „Історія української літературної мови”, „Лінгвостилістичний аналіз художнього тексту”, спецкурсах „Теорія тропів”, „Лінгвокультурологія”, у тому числі під час написання підручників та посібників, монографій.

Апробація результатів дисертації. Основні результати дослідження висвітлено у доповідях: на звітних наукових конференціях викладачів Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова (2002 - 2011 рр.), на Міжнародній (35-й) Шевченківській конференції (Черкаси, 2004 рік), на XIV Міжнародній науковій конференції „Мова і культура” ім. проф. Сергія Бураго (Київ, 2005 рік), 36-й Всеукраїнській науковій шевченківській конференції „Шевченкознавство: ретроспективи і перспективи” (Київ, 2006 рік), на IX Міжнародній науковій конференції „Семантика мови і тексту” (Івано-Франківськ, 2006 рік), на II Всеукраїнській науковій конференції „Сучасні орієнтири філологічної науки” (Херсон, 2007 рік), на Міжнародній

науково-практичній конференції „Сучасні проблеми лінгвістичних досліджень і методика викладання іноземних мов професійного спілкування у школі” (Львів, 2007 рік), на XV Міжнародній лінгвістичній конференції „Мова і світ” (Ялта, 2008 рік), на Міжнародній науковій конференції „Взаємодія лексичної і граматичної семантики” (Київ, 2008 рік), на X Міжнародній науковій конференції „Семантика мови і тексту” (Івано-Франківськ, 2009 рік), на Кримському лінгвістичному конгресі (Ялта, 2009 рік), на Всеукраїнській науковій конференції „Українська мова у просторі і часі” (Київ, 2009 рік), на II Міжнародному кримському лінгвістичному конгресі „Мова і світ” (Ялта, 2010 рік), на Міжнародній науковій конференції „Лексичні та граматичні одиниці: функціонально-семантичний і комунікативно-прагматичний аспекти” (Київ, 2011 рік).

Публікації. Теоретичні та практичні результати дисертації викладено у 21 одноосібній публікації, із них 15 надруковано у виданнях, затверджених ВАК України як фахові.

Структура дисертації. Робота складається зі вступу, чотирьох розділів з висновками, загальних висновків, списку використаної науково-критичної літератури, лексикографічних праць і художніх джерел (410 найменувань) та п’яти додатків. Обсяг основного змісту дисертації – 229 с., загальний обсяг роботи – 313 с.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У „**Вступі**” обґрунтовано вибір теми, її актуальність, сформульовано мету й завдання дисертаційної роботи, визначено методи дослідження, з’ясовано теоретичне й практичне значення роботи, її наукову новизну. Також подано інформацію про апробацію та публікацію результатів наукового дослідження, представлено структуру дисертації.

У першому розділі – „**Теоретико-методологічні засади вивчення епітетів у поезії Т.Г. Шевченка**” – проаналізовано історію виникнення та розвитку теорії епітета, сучасні визначення художнього означення, наявні класифікації тропу. У зв’язку із відсутністю уніфікованої дефініції епітета, яка б ураховувала такі його характеристики, як емоційність, оцінність, образність, експресивність, що передбачають актуалізацію як денотативного, так і конотативного компонента у його семантичній структурі, **епітетом вважаємо стилістично маркований атрибут, що містить естетичну оцінку зображуваних явищ, є засобом виразності, емоційності, образності і функціонально реалізується як експресема.**

Усі проаналізовані класифікації епітетів беруть за основу лише певний ракурс художнього означення, не враховуючи всю множину його семантичних, граматичних, асоціативних характеристик. Тому запропоновано класифікувати епітети за декількома принципами: за семантикою (кольористичні, густативні, тактильні, одоративні, акустичні, темпоральні, емотивні епітети тощо); за граматичною структурою (ад'єктивні, дієприкметникові, адвербіальні, апозитивні епітети, епітети, виражені іменником у формі орудного відмінка, генітивні епітети); за походженням: традиційні (фольклорного походження) епітети, епітети-старослов'янізми (епітети-церковнослов'янізми), узуальні, індивідуально-авторські епітети; за асоціативно-образними характеристиками: метафоричні, метонімічні, компаративні, оксиморонні та інші епітети; за складністю: прості (складаються з однієї основи), та складні (складаються з двох і більше основ).

Епітет досліджено як один із основних конститuentів системи моделювання поетичної картини світу Т.Шевченка. За лінгвосинергетичним принципом художнє означення визнано композиційним чинником системи поетичного тексту, який тісно взаємодіє із мистецьким ідіолектом та усією системою мови. Позиційні та семантико-граматичні параметри епітета розглянуто як характеристики, які безпосередньо впливають на інтеграцію цілісності.

У другому розділі – **„Гене́за художніх означень як спосіб моделювання системи поетичного тексту Т.Г. Шевченка”** – поетичні тексти Т.Шевченка вивчено як вторинну моделюючу систему з огляду на вертикальний контекст і текстотворчі потенції художніх означень, а також синергетику модальностей.

Для того, щоб поетичний текст був інформативним, він повинен містити достатній для конкретного контексту смисл, завдяки чому моделюється адекватна система. За законами текстотворення у разі заміни або усунення одного із елементів тексту можливі три основні варіанти змін: 1) відношення між елементами тексту втрачають смисл; 2) відношення між елементами тексту мають смисл, але на рівні семантики відбуваються зміни; 3) відношення між елементами тексту не зазнають суттєвих змін. Текстотворчі потенції епітетів у поетичній мовотворчості Т.Шевченка зумовлено першими двома варіантами. Поетичні реалії без художніх означень часто втрачають не лише аксіологічно-естетичні орієнтири, а й смисл їх значно деформується: *„Мовчать гори, грає море, Могили сумують, А над дітьми козацькими Поляки панують”* („Тарасова ніч”); *„Бо в день радості над вами Розпадеться кара”* („Холодний Яр”).

Епітети розглянуто як елементи структурної самоорганізації системи поетичного тексту Т.Шевченка, становлення якої відбувається за рахунок різноманітних дисипативних явищ, флуктуацій, біфуркацій, що зумовлюють

нерівноважний стан системи і сприяють неоднозначності її інтерпретації і подальшого розвитку (флуктуаціями вважаємо індивідуально-авторські слововживання: *п'яний очерет, заспані хвилі, пустиня помарнілая, світ несповитий, нудьга невсипуца* тощо; біфуркаціями – вживання оксиморонних епітетних конструкцій та епітетів-антонімів у межах конкретного контексту, а також епітетів з енантіосемією: *грішний рай, дурний розум, чуже отечество, кроткий (у значенні „жорстокий, деспотичний”), пророк, добрії (у значенні „злі, недобрі”) люди*).

У процесі вивчення генези епітетів у мовотворчості Т.Шевченка враховано фактор пам'яті мовних одиниць. За лінгвосинергетичними принципами епітети поєднують у своїй глибинній семантиці ретроспективну пам'ять про минулі стани і тому можуть впливати на потенційні шляхи розвитку тієї системи, в якій вони функціонують зараз. Художні означення є носіями згорнутої інформації про попередні стани систем, елементами яких вони були. Найменшою мірою впливає фактор пам'яті на індивідуально-авторські епітетні новотвори Т.Шевченка, найбільшою – на традиційні художні означення.

Ідіолект митця визначається характерною єдністю і внутрішнім зв'язком усіх використовуваних мовних засобів. Шевченкова епітетна система є творчою фіксацією тісного сплаву народнопісенних традицій (*карі очі, синє море, зелена трава, біле личко, чисте поле, шлях битий*), книжної лексики (*ласкавий, сердечний, чесний, вольний, безконечний, знаємий*), церковнослов'янзмів (*всетворящий, незримий, благословенний, огненний, доброзичливу, окаянний*), типових діалектних (*медвежий, бистрий, дебелий, нагло (дуже швидко), лепський, острій*), просторічних (*подлий, жестокий, неодокований, гадючий, мерзенний, срамотний*), розмовних (*вбогодухий, певний (упевнений), ревучий, нечистий (гріховний), голий (бідний), безталанний*) одиниць.

Синтезувавши надбання національної мови, поет на рівні епітетизації художньої дійсності продемонстрував неповторні виражальні можливості української мови шляхом оригінального слововживання. Індивідуально-авторські епітети створено за рахунок метафоризації (*слово химерне, доля злая, зоря заспана, світ несповитий*), аналітичним способом (*Семен лихом недобитий, склеп поваплений катами, цар кровавий шинкар*), внаслідок словоскладання (*тупорилий, худосилий, златомальований, білохатий, журбамова*).

У третьому розділі – „**Семантична і граматична структури епітетів у поетичній мовотворчості Т.Г. Шевченка**” – для виявлення семантичних, структурних, граматичних та функціональних характеристик епітетів у поезії Т.Шевченка використано метод польового структурування, оскільки у межах семантичного поля досліджувана сукупність слів фактично має змогу сама

себе членувати. Такий підхід якнайточніше відповідає настановам інтегрального аналізу художніх означень, які формують систему поетичного тексту Т.Шевченка, а також дає змогу вивчити процеси самоорганізації цієї системи відповідно до принципів лінгвосинергетики.

Найбільша кількість епітетів у поетичній системі Т.Шевченка є означенням до дистрибутивів із семами „людина” (козак, дівчина, дід, кобзар, княжна, наймичка, гетьман тощо) або „простір” (море, поле, гай, байрак, степ, могила, ліс та ін.). Це дало підставу обрати для дослідження знакові для Шевченкової мовотворчості лексико-семантичні поля епітетів – ЛСП „Людина” та ЛСП „Хронотоп”. Корпус епітетів проаналізовано у межах ЛСП, але з урахуванням мікро- й макроконтекстів, характеру сполучуваності й актуалізації художніх означень, їх текстотворчих можливостей.

Розмаїтий персонажний світ Т.Шевченка живе виключно в координатах авторських оцінок, створених за допомогою епітетів. Епітетні конструкції, функціонуючи у поетичному тексті майстра слова як художні мікрообрази, створюють уявлення читача про зовнішні риси ліричного персонажа, його портретні деталі (*сивобородий, чорнявий, в сірій свиті, старий, гладкий, козлоногий, дебелий, кароокий, білолиций*), характер (*вірний, добрий, добросердий, лукавий*), вдачу (*проклятий, окаянний, скверний, народний розпинатель, аспид неситий, дрібненький бог, чарівниця-сестра*), інтелектуальні особливості (*розумний, дурний, письменний, неодукований, премудрий*), емоційно-психологічний стан (*одинокий, осквернений, потомлений, умитий сльозами, труп-думка, щасливий, радісно, сумно*), мову (*мова щира, хитра, слово живе, веселе, огненне*). ЛСП „Людина” містить значну кількість епітетних елементів і характеризується їх варіативністю, розвиненою синонімією, що свідчить про важливість для поета деталізації зовнішніх та внутрішніх особливостей створюваних ним образів.

Епітетні конструкції, що формують ЛСП „Хронотоп”, дають змогу проаналізувати здатність і манеру автора мислити образи у часі та просторі, співвідносити і гармонізувати елементи різної темпоральної природи. Темпоральність є важливою характеристикою „персонажного світу”, яка забезпечує узгодженість, логічну допустимість тих подій, які змальовуються у творі. Художні означення із темпоральними семами функціонують у системі поетичного тексту Т.Шевченка як мікрообрази, здатні транслювати апперцепційне тло динаміки розвитку подій (*літа довгі, любов безвічная, плач довгий, зима велика, слава безвічная, літа летучі, зоря вечірняя*). Просторові локуси поета неможливо уявити без епітетів, які встановлюють просторові межі, моделюють відстань, протяжність, розмір, колір художніх реалій: *байрак крутий, Дніпро крутоберегий, нива чорна, сонце червоне, хвиля синя, Україна далека, степи широкі*.

Асоціативно-образні трансформації художніх означень сприяють ускладненню їх семантики. У поетичних текстах Т.Шевченка функціонально активними є метафоричні (*вовча натура, син-орел, квіточка-дитина, дуб кучерявий, поле веселе, гниле серце*), метонімічні (*стара голова, гетьман сивий, роботящі руки, несите око, боязливе серце, селище веселе*), оксиморонні (*отечество чуже, дурний розум, грішний рай, незамкнута тюрма, праведний гріх*), компаративні (*діжою місяць сходить, соловейком щебече, калиною цвісти*) епітети. Найпродуктивнішим шляхом індивідуалізації художнього означення є метафоризація, причому перенесення „живе-неживе” найбільш актуальне: *ніч лиха, воля ледача, доля лукавая, ясноока зоря, лютий огонь*.

Семантичні варіації епітетних конструкцій завжди втілюються у відповідні лексико-граматичні моделі. Типовими граматичними формами епітетів у поетичній мовотворчості Т.Шевченка є прикметники (*білий, щирий, жвавий, столітній, кучерявий*), діеприкметники (*замордований, катований, невидючий, невмитий, мурований, протоптаний*), іменники-прикладки (*князь-жених, сльози-слова, історія-правда, садок-райочок*), іменники у формі родового (*час карі, день радості, одр недуги, руїна слави*), орудного (*пташкою літає, ягнятчком біжить, ордою ходять*) та кличного відмінків (*цвіте рожевий, серце, голубчику*), прислівники (*нудно, тяжко, тихо, сумно, боязно, щиро*) та епітети-субстантиви (*неситий, сивий, горбатий, губатий*).

У четвертому розділі – „Сучасна мовна рецепція епітетів поетичних творів Т.Г. Шевченка” – визначено рецепцію як повторне творення, досліджено напрями сучасної етнопсихолінгвістичної рецепції художніх означень Т.Шевченка, з’ясовано особливості рецепції епітетів у сучасних поезіях про Шевченка та в оригінальних поетичних зразках (з 2000 року).

Рецепцію досліджено як динамічний процес повторного творення читачем естетичних орієнтирів, закладених у поетичному тексті автором. Цей процес відносно обмежений як самим текстом (і передбачає обов’язкову інтерсуб’єктивну погодженість), так й індивідуальними особливостями читача та культурним аспектом, що зумовлює координати рецепції.

Естетична творчість спрямована на реципієнта. Поетична творчість тільки тоді має естетичний сенс, коли вступає в комунікацію з реципієнтом. Художня комунікація відзначається, з одного боку (як твір мистецтва), багатозначністю, а з іншого (з боку реципієнта) – необхідністю інтерпретації.

Різні форми й варіанти рецепції не можна розглядати як „помилку” реципієнта, лише як закономірність процесу рецепції: конкретизації відрізняються не тільки особливостями заповнення невизначеностей у поетичному світі автора, а й сприйняттям цілісного сенсу поезії.

Конститутивною рисою рецепції є активність реципієнта. Корелятивна пара „текст-читач” потенційно спрямована на активного реципієнта, який

створює твір мистецтва разом з автором, але й не виключає пасивного реципієнта, переживання якого цілковито визначаються перципованим твором.

У процесі взаємодії парадигми „текст-читач” система поетичного тексту переходить у нерівноважний стан: виявляється кодова неоднорідність. Майбутній стан поетичного тексту як складної нелінійної динамічної системи визначає фузія реципієнта з твором, яка реалізується завдяки мовній компетенції читача, особливостям його фонових знань та культурних передумов.

Естетична рецепція художніх означень Т.Шевченка у межах тріади „поетичний текст Т.Шевченка – сучасний текст – читач” передбачає креативного реципієнта, який спільно з митцем визначає сенс його твору.

Традиційний естетичний канон Т.Шевченка, змодельований за допомогою художніх означень, активно інтегрується у сучасний контекст в етнопсихологічному аспекті. Епітет стає ідентифікатором фрагмента попереднього культурного досвіду етносу в єдності його перцептивних, когнітивних і афективних характеристик. Способи текстової реалізації художніх означень зумовлюють особливу пізнавально-естетичну програму адресованості та своєрідний міфопоетичний спосіб перетворення дійсності в мовній формі.

Асиметрія між кодами автора і кодами реципієнта часто зумовлює актуалізацію периферійних значень лексем, спричиняє виникнення нових смислів на рівні цілого завдяки гетерогенності та полісемантичності складових системи.

У сучасних контекстах Шевченкові епітети функціонують як кванти інформації, що транслюють релігійно-емотивні (*суцйй, всемогуцйй, апостол правди*), національно-патріотичні (*раби німі, Дніпро ревучий*), естетико-культурні (*святий Київ*), етнодиференційні особливості (*козацький степ, червона калина, високі тополі*) його інтенцій і сприймаються реципієнтами як фрагментарний образ автора.

Національно-патріотична рецепція передбачає також використання епітетних конструкцій Т.Шевченка в різноманітних закликах до національного пробудження, супротиву: *„Встань Тарасе, Стань, наш брате, На співоче поле. Будем разом захищати В Україні волю, „Щоб лани широкополі, І Дніпро, і кручі...” Волю слову, Правді волю – Лютує ревучий”* (О.Яцун).

Етнодиференційні епітетні конструкції сучасні поети часто асоціюють із самим Шевченком: *„Але й скипала калинова кров, Що не зрідні скривавленій онучі. Пливе, як стяг, в козацький степ Дніпро І поять дух із сином, що на кручі”* (С.Бабій). Сучасна поезія є ніби продовженням рядків класика: *„А я над ярами І степами козацькими І досі літаю!”* („Великий льох”).

Знакові Шевченкові образи, створені за допомогою епітетів, використовуються також нинішніми літераторами як спосіб дорікання

сучасникам: „Сколовши босі ноги об стерню, **старенький Перебендя** коло тину ячить собі, що скурвившись на пню, **лукаві діти** в цю лиху годину забули встид...” (С.Жадан).

Рецепція усталених епітетних структур у сучасній поезії про Т.Шевченка здійснюється в декількох напрямках: використання усієї епітетної конструкції зі зміною функціонального призначення; використання Шевченкового епітета для означення реалій, пов’язаних з його ім’ям, творчістю, ключовим образом. Рецепт таких епітетів передбачає свідомі асоціації авторського матеріалу з Шевченковими контекстами: „На Дніпро і лани ці **широкополі**, на Вітчизну вранішньої пори глянути б мені хоч би тополею із Тарасової гори...” (С.Жолоб); „**Зелені** він оспівував гаї, **Дніпрові кручі**, верби і тополі, **Садок вишневий**, трелі солов’їв, І **трударів** на українськiм полі.” (В.Дворецька).

Сучасний поет, встановлюючи асоціативний зв’язок з оригінальним поетичним текстом шляхом використання художнього означення, проектує перцепцію свого твору в контексті двох епох, двох поетів. Цілісність інтерпретації сучасного поетичного твору у процесі читацької рецепції забезпечує саме інтегральність епітетних мовних одиниць, спільних для класичного й сучасного контекстів: „Щоб для **знедолених, окрадених** світить незгасно, мов зоря; щоб мужньо крикнути: - Громадою **гострiть сокиру** на царя!.. І як орел, що в небі плаває, для вільних крил не знає меж, живий з живими – ділом, славою в сім’ї **оновленій** живеш!..” (Д.Головка). Евристика таких поезій полягає в альтернативності розвитку вже відомих образів і тем. Будучи складовою нового контексту, Шевченкові епітети й самі зазвичай зазнають семантичних варіацій, здобувають нові смисли, стимулюючи у такий спосіб семантичні надбудови в усій творчості Т.Шевченка.

Потенційна здатність реалізуватися у різноманітних контекстах забезпечує активну інтеграцію художніх означень Т.Шевченка у сучасну поезію. Алюзія є обов’язковою складовою усіх сучасних поезій про митця, а в оригінальних творах є функціональною передумовою адекватної рецепції: „О **Україно!** Ти – мій біль неспинний, Пашишь од ран твоя **смаглява спина**. В ногах **утома** день і ніч гуде. А **воля** та, **сподівана**, не йде” (Л.Закордонєць).

Сучасні поети у власні доробки зазвичай інтегрують знакові, суто шевченківські епітетні конструкції (*лукаві діти, сподівана воля, Дніпро ревучий, слово правди, оновлена земля*), які легко декодуються читачем. Рецепт таких поезій передбачає обов’язкову ретроспекцію і співвіднесення поетичних систем двох поетів – розуміння мотиву сучасного твору читачем стає можливим лише за умови комплексного сприймання інтегральних принципів творчих інтенцій класика й сучасника.

У **висновках** підсумовуються основні результати дослідження.

Теорія епітета формувалася із найдавніших часів, однак, попри увагу науковців до художнього означення упродовж багатьох століть, єдиної дефініції та класифікації епітетів у сучасній філології не існує.

Оскільки художні означення є універсальним засобом естетичної категоризації об'єктивної дійсності, вони здатні зберігати й транслювати соціокультурну, емотивно-оцінну інформацію і формувати концептуальні площини поетичного твору, а епітет є одним із основних конститuentів системи моделювання поетичної картини світу автора, який забезпечує функціональну та семантичну цілісність тексту.

Комплекс епітетних конструкцій створює у тексті певний малюнок (патерн, конфігурацію), який характеризує творчість конкретного митця. Тому епітет розглянуто як композиційний чинник системи поетичного тексту, який тісно взаємодіє із мистецьким ідіолоктом та усією системою мови.

Поетичний текст існує на перетині багатьох семантичних систем, тому найбільш об'єктивні знання про систему поетичного тексту ґрунтуються на кооперації даних багатьох наук: лінгвістики тексту, когнітивної лінгвістики, психолінгвістики (зокрема психології художньої творчості), семіотики, літературознавства, теорії самоорганізації тощо, що й забезпечує лінгвосинергетичний підхід.

За лінгвосинергетичним принципом система поетичного тексту Т.Шевченка є цілісною, динамічною системою, становлення і розвиток якої зумовлені діалогом із сучасністю. Система поетичного тексту поета як визначена цілісність підпорядковує собі вихідні компоненти (епітети), формуючи тропеїчні структури з відповідними функціональними координатами, тому модель системи не є сумою складових елементів, а конструюється шляхом виникнення власних частин на основі певних передумов (нових прочитань, відкриття прихованих смислів у доробку поета тощо).

Художнє означення є дискретно розподіленим у тексті конструктором, позиційні й семантико-граматичні характеристики якого безпосередньо впливають на інтеграцію цілісності: внутрішньотекстові градації інтенсивності циклічної самоорганізації системи зумовлюють когерентність тексту, кооперацію усіх його елементів.

Епітет як феномен втілення авторських інтенцій є одним з текстотворчих фізичних параметрів тексту, а тому визначає організацію поетичного тексту. Текстотворчі потенції епітетів зумовлені низкою гетерогенних процесів (лінгвістичних, культурологічних, семіотичних, структурних, функціональних тощо), які взаємодіють і є взаємозумовленими.

Дискретність епітетних одиниць забезпечує їх семантичні кореляції у межах цілого. Особливості цієї кореляції та характер послідовності вживання

епітетів безпосередньо впливають на структуру поетичного тексту Т.Шевченка та систему його ідіолекту.

Гене́за епітетної системи поета координується настановами автора, його ціннісно-смісловими орієнтаціями. У перші періоди творчості у душі романтичної традиції переважають народнопісенні епітети, проте їх позиційні характеристики засвідчують трансформацію поетом фольклорних надбань на якісно новий рівень шляхом метафоризації. Епітетні патерни останніх періодів творчості Т.Шевченка включають як постійні епітетні конструкції, так і оригінальні індивідуально-авторські. Вживання ж провідних, „улюблених” епітетних образів фактично не залежить від періодизації творчості поета.

Множина конкретних епітетів у поетичному доробку Т.Шевченка формує складну систему взаємопов'язаних, перехресних лексико-семантичних полів, серед яких значною кількістю елементів характеризуються ЛСП „Людина” та ЛСП „Хронотоп”.

Семантичні варіації епітетних конструкцій завжди втілюються у відповідні лексико-граматичні моделі. Т.Шевченко широко використовує категоріальні особливості прикметників для створення високохудожніх епітетів. Художні означення можуть бути виражені якісними, відносними, присвійними прикметниками. Дієприкметникові епітетні моделі у поетичній мові Т.Шевченка зазвичай мають форму пасивного дієприкметника доконаного виду із семантикою страждання. Типовими граматичними формами епітетів у Шевченковій поетичній мовотворчості є апозитивні епітети. Менш продуктивними є іменники у формі родового, орудного та кличного відмінків, прислівники та епітети-субстантиви.

Поєднання уявлень про функціональну лабільність системи, яка виявляється через процеси самоорганізації, із стабільністю, що реалізує процеси організації системи, дозволила зафіксувати стани системи поетичного тексту Т.Шевченка у процесах сучасної рецепції художніх означень.

Рецептивна естетика надає привілей читачеві у парадигмі „текст-читач” і наділяє його когнітивною та афективною здатністю творити з цього тексту власний текст. Така творча взаємодія автора і читача, з одного боку, забезпечує поняттєву невичерпність твору, створювану реципієнтом, а з іншого - щоразу стає його новим естетичним досвідом.

Фактично поетичний твір має два полюси - художній та естетичний. Художній стосується тексту, створеного автором, а естетичний – вказує на його реалізацію, яку здійснює читач. Будь-яка поезія не може бути повністю ідентифікована із текстом або із його реалізацією і знаходиться десь посередині. Збіг в одній точці тексту і читача започатковує екзистенцію твору, але цей збіг ніколи не можна запрограмувати, хоча він завжди залишається можливим для здійснення.

Шевченків епітет характеризується специфічною гносеологічною, культурною й прагматичною діалогічністю із сучасністю. Епітетні конструкції під пером майстра слова стають джерелом різноманітної інформації, зберігаючи й транслюючи її в універсумі культури українського етносу.

Рецепція епітетів Т.Шевченка у сучасній поезії передбачає зазвичай свідомі асоціації з його текстами. Фаза „впізнання” реципієнтом епітетних конструкцій класика створює умови виходу поетичної структури сучасного автора на задалегідь визначені атрактори – Шевченкові контексти. Конденсуючи зміст конкретного загальновідомого поетичного твору митця, епітетні конструкції актуалізують прихований зміст, допомагають декодувати як Шевченкові візії, так і естетичні погляди сучасного поета.

Поезія Т.Шевченка як відкрита динамічна нелінійна система перебуває у постійному діалозі із сучасністю. Завдяки сучасним інтерпретаціям, новим прочитанням вона має можливість безперервного обміну енергією й інформацією з актуальним культурним контекстом. Оскільки можливість такого обміну існує в кожній точці системи, рецепція епітетів забезпечує безперервність вибору альтернатив розвитку усєї системи поетичного тексту майстра слова.

Основні положення дисертації висвітлено у таких публікаціях:

1. Семантико-функціональні особливості епітетів у поезії Т.Г. Шевченка // Наука і сучасність. Збірник наукових праць Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. – К.: Логос, 1999. – Випуск 2. Ч.4 (філологічні науки). – С.45-51.

2. Метафоричні епітети у поезії Т.Г. Шевченка // Наукові записки: Зб.наук.статей НПУ імені М.П. Драгоманова. – К., 2001. – С. 213-217.

3. „Грішне” і „святе” у поезії Т.Г. Шевченка// Вісник: Зб.наук.статей викладачів НПУ імені М.П. Драгоманова. – К., 2002. – Випуск 3. - С. 91-94.

4. Слово-образ у літературному творі // Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції „Проблеми вищої педагогічної освіти у світлі рішень II Всеукраїнського з’їзду працівників освіти”. – К., 2002. – Ч.3. – С. 191-194.

5. Традиційні епітети в художній інтерпретації Т.Г. Шевченка// Тарас Шевченко і народна культура: Зб. праць Міжнародної (35-ї) наукової шевченківської конференції (20-22 квітня 2004 року). – Черкаси: Брама-Україна, 2004. - Кн.1. – С. 43-49.

6. Культурологічні архетипи у мовотворчості Т.Г. Шевченка // Мова і культура (Науковий щорічний журнал). – К.: Видавничий Дім Дмитра Бураго, 2005. – Вип.8. – Т.ІІІ. Ч.1 Лінгвокультурологічна інтерпретація тексту. Мова сучасного мистецтва. – С. 135-140.

7. Лінгвосинергетика епітетних конструкцій у поетичних творах Т.Г.Шевченка // Матеріали ІХ Міжнародної науково-практичної конференції „Семантика мови і тексту”. – Івано-Франківськ: Видавничо-дизайнерський відділ ЦІТ, 2006. – С.398-400.

8. Динаміка розвитку теорії епітета (функціонально-стилістичний аспект) // Система і структура східнослов'янських мов: пам'яті академіка Л.А.Булаховського: Зб.наук.праць (Редкол.: В.І. Гончаров (відп.ред.) та ін. – К.: Знання України, 2006. – С.278-284.

9. Лінгвостилістика епітетних конструкцій на означення портретних характеристик ліричних персонажів у творах Т.Г.Шевченка // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія „Лінгвістика”: Збірник наукових праць. Випуск V. – Херсон: Видавництво ХДУ, 2007. – 386 с. – С. 157-161.

10. Оксиморонні епітетні конструкції як стилістичний прийом у поетичній мовотворчості Т.Г. Шевченка // Сучасні проблеми лінгвістичних досліджень і методика викладання іноземних мов професійного спілкування у вищій школі: Зб.наукових праць / За ред. В.Т. Сулима, С.Н. Денисенко. Ч.1. Лінгвостилістика. Лексична семантика. Фразеологія. – Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2007. – С.139-142.

11. Апозитивні епітети у поетичній мовотворчості Т.Г. Шевченка // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. Серія 10. Проблеми граматики і лексикології української мови: Збірник наукових праць / Відп.редактор М.Я. Плющ. – К.: НПУ імені М.П.Драгоманова, 2007. – Випуск 3. – С. 241-246.

12. Лінгвостилістика емотивних епітетів у поезії Шевченка // Шевченкознавство: ретроспективи і перспективи: зб.пр. Всеукр. 36-ої наук.шевченківської конф.; Черкаси, 18-19 квітня 2006 року / редкол.: В.Л. Смілянська (відп.ред.) та ін. – Черкаси: Брама-Україна, 2007. – С. 376-382.

13. Епітети-церковнослов'янізми як засіб моделювання поетичної картини світу (на матеріалі поетичної мовотворчості Т.Г. Шевченка) // Культура народів Причорномор'я (Научный журнал). – Симферополь, 2007. – С.97-99.

14. Лексико-семантичне поле епітетних конструкцій на означення характеру ліричних персонажів у поетичній мовотворчості Т.Г. Шевченка // Шевченкознавчі студії. Випуск 10. Зб.наук.праць. – КНУ ім. Т.Г.Шевченка, 2007. – С. 195-203.

15. Епітети-субстантиви у поетичній мовотворчості Т.Г. Шевченка // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. Серія 10. Проблеми граматики і лексикології української мови: Збірник наукових праць / Відп. редактор М.Я. Плющ. – К.: НПУ імені М.П.Драгоманова, 2008. – Випуск 4. – С. 425-429.

16.Індивідуально-авторські епітетні новотвори як елементи структурної самоорганізації системи поетичного тексту Т.Шевченка (лінгвосинергетичний аспект) // Культура народів Причорномор'я. Научный журнал. – Сімферополь, 2008. - № 142, т. 2. – С. 165-168.

17.Лінгвокультурологічний концепт України у поетичній мовотворчості Т.Г. Шевченка // Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія 8. Філологічні науки (мовознавство і літературознавство). – Випуск 3: зб. наукових праць / За ред. академіка Л.І.Мацько. –К.: Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2009. – С. 55-60.

18.Сучасна рецепція епітетних мовних форм Т.Г. Шевченка // Культура народів Причорномор'я (Научный журнал). - № 168.– Симферополь, 2007. – Т.2 .- С.161-164.

19.Рецептивна естетика художніх означень у поетичній мовотворчості Т.Г. Шевченка // Матеріали звітної-наукової конференції викладачів університету за 2009 рік, 10-11 лютого 2010 року / укл. Г.І. Волинка, О.В.А. Уваркіна, О.П. Симоненко, О.П. Ємельянова. – К.: НПУ імені М.П.Драгоманова, 2010. – С.129-135.

20.Текстотворчі потенції художніх означень (на матеріалі поетичної мовотворчості Т.Г. Шевченка) // Функциональная лингвистика. Научный журнал. - № 1. – Т.2. – 2010. – С. 151-152.

21.Синергетика модальностей епітетів у системі поетичного тексту Т.Г. Шевченка // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. Серія 10. Проблеми граматики і лексикології української мови: зб.наук.праць / відп.редактор М.Я. Плющ. – К.: НПУ імені М.П. Драгоманова, 2011. - С. 222-226.

АНОТАЦІЇ

Підкамінна Л.В. Епітет Т.Г. Шевченка: генеза, структура і сучасна мовна рецепція. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук за спеціальністю 10.02.01 – українська мова. Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова, м. Київ, 2011.

У дисертації системно досліджено епітети в україномовній поезії Т.Шевченка, з'ясовано особливості їх семантичної і граматичної структури, визначено функціонально-стилістичні параметри, особливості генези і сучасної рецепції, а також встановлено диференціацію загальномовних та індивідуально-авторських художніх означень шляхом аналізу фактору пам'яті епітетних одиниць, досліджено взаємодію епітета з іншими тропами (метафорою, метонімією, оксимороном, порівнянням).

Уперше для вивчення мовотворчості Т.Шевченка використано новий напрям досліджень – лінгвосинергетику, що дало змогу аналізувати епітетні

словосполучення в аспекті динаміки формування й розвитку системи поетичного тексту Т.Шевченка з урахуванням взаємодії зовнішніх і внутрішніх системотворчих чинників.

Ключові слова: епітет, система поетичного тексту, генеза, структура, рецепція, лінгвосинергетика, поетична картина світу, лексико-семантичне поле.

Pidkaminna L.V. Epithet of T.Shevchenko: genesis, structure and modern language reception. – Manuscript.

This thesis is for obtaining the Scientific Degree of the Candidate of Linguistics in speciality 10.02.01 – Ukrainian Language. - National Pedagogical University named after M.P. Dragomanov, Kyiv, 2011.

This thesis is dedicated to epithets in the poetry of T. Shevchenko, their semantic and grammatical structures, their functionally-stylistic values, genesis and modern language reception. General language and individually-authorial definitions are determined by memory factor analyses of epithets, the interplay of epithet with other tropes (metaphor, metonymy, oxymoron, comparison) is also investigated.

A new research direction, that is linguistic synergetic, was used for the first time to study the language of Taras Shevchenko, allowing us to analyze epithet phrases in terms of dynamics of formation and development of the system of T. Shevchenko poetic texts, taking into account the interplay of external and internal system formative factors.

Key words: epithet, system of poetic text, genesis, structure, reception, linguistic synergetic, poetic picture of the world, lexical semantic field.

Підкаминна Людмила Васильевна. Эпитет Т.Г. Шевченко: генезис, структура и современная языковая рецепция. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата филологических наук по специальности 10.02.01 – украинский язык. – Национальный педагогический университет имени М.П. Драгоманова, Киев, 2011.

Диссертация посвящена системному изучению эпитета в поэтическом языке Т.Шевченко.

В работе комплексно проанализированы эпитеты, их семантическая и грамматическая структура, особенности генезиса и современной рецепции. Исследование основывается на принципиально новой научной парадигме – лингвосинергетике, что обусловило переоценку языковых явлений в творчестве Т.Шевченко и позволило в процессе анализа системы поэтического текста и идиолекта сделать акцент на динамике возникновения, функционирования и развития этой системы.

Эпитет рассматривается как один из основных конститuentов системы моделирования поэтической картины мира Т.Шевченко. Семантико-

грамматические и позиционные особенности эпитета квалифицируются как характеристики, которые непосредственно влияют на интеграцию целостности (текста). Качественные изменения на уровне целого происходят в результате разного рода диссипативных явлений, флуктуаций и бифуркаций в структуре эпитета. Флуктуациями считаются индивидуально-авторские метафорические словоупотребления, бифуркациями – использование оксюморонных эпитетных конструкций, антонимичных эпитетов в рамках определенного контекста, а также эпитетов с энантиосемией.

Установлено, что генезис эпитетной системы координируется интенциями автора, его ценностно-смысловыми ориентациями. В идиолекте Т.Шевченко выделяются эпитеты книжного происхождения (эпитеты-церковнославянизмы, староукраинские эпитеты), народнопесенные и народноразговорные (эпитеты-диалектизмы, просторечные и разговорные эпитеты), а также индивидуально-авторские художественные определения.

Множество конкретных эпитетов в поэтическом языке Т.Шевченко формирует сложную систему взаимосвязанных перекрестных лексико-семантических полей, среди которых значительным количеством элементов характеризуется ЛСП „Человек” и ЛСП „Хронотоп”. Корпус эпитетов проанализирован в рамках ЛСП, но с учетом микро- и макроконтэкстов, а также учитывая характер их сочетаемости и актуализации, текстообразующие возможности.

Исследованы в работе ассоциативно-образные трансформации художественных определений на примере метафорических, метонимических, оксюморонных и компаративных эпитетов.

Рецепция в диссертации квалифицируется как повторное создание произведения, определены направления современной этнопсихолингвистической рецепции эпитетов Т.Шевченко, а также проанализирована рецепция художественных определений в современных поэтических произведениях о Т.Шевченко и в оригинальной поэзии современников.

Ключевые слова: эпитет, система поэтического текста, генезис, структура, рецепция, лингвосинергетика, поэтическая картина мира, лексико-семантическое поле.

Підписано до друку 09.09.2011р. Формат 60x84/16.
Папір офсетний. Гарнітура Times New Roman.
Наклад 100 прим.
Віддруковано з оригіналів

Видавництво Національного педагогічного університету
імені М.П. Драгоманова. 01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9.
Свідоцтво про реєстрацію № 1101 від 29.10.2002.
(044) 239-30-26